

Всеукраїнська наукова конференція

«Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень»

29 квітня 2025 року
М.Одеса

Міністерство освіти та науки України

**Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського**

**Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка**

**Відділ історії козацтва на півдні України
Науково-дослідного інституту козацтва при Інституті
історії України НАН
України**

Одеський національний морський університет

Одеський національний художній музей

ІСТОРІЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ УКРАЇНИ: СУЧАСНІ ТРЕНДИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Збірка наукових праць

Електронне наукове видання

Одеса – 2025

Рекомендовано до друку кафедрою історії України
Державного закладу «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
Протокол № 11 від 18 червня 2025 р.

Рекомендовано до друку вченою радою
Державного закладу «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
Протокол № 17 від 26 червня 2025 р.

Редакційна колегія:

К.і. н., доцент Сєкерська О. П. (Одеса) – *відповідальний редактор*
Лаборант кафедри історії України Яковлєва Д. Є. (Одеса) –
відповідальний секретар

Д. і. н., професор Бабенко Л. Л. (Полтава)

Д. і. н. Бруяко І. В. (Одеса)

Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень: збірка наукових праць / за ред. О. П. Сєкерської. Одеса, 2025. 250 с.

Збірка наукових праць присвячена важливим проблемам сучасної історичної науки, які стосуються сучасних трендів досліджень історії та археології України. До неї увійшли публікації молодих вчених, аспірантів та здобувачів освіти, оприлюднені на I Всеукраїнській науково-практичній конференції «**Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень**», яка відбулася **29 квітня 2025 року** у ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського».

Видання розраховане на вчених-істориків, викладачів, студентів і усіх, хто цікавиться історією та культурою України.

Рецензенти: д. і. н., професор Гончарук Т. Г.
д. і. н., професор Діанова Н. М.

Видано за редакцією авторів-здобувачів та наукових керівників

ІСТОРІЯ «ТИПОГРАФІЯ ЮХИМА ІВАНОВИЧА ФЕСЕНКА» <i>Засоба Катерина, Водько Владислав</i>	68
СТРУКТУРА ДОМОГОСПОДАРСТВ с. МАЧУХИ ЗА ГЕНЕРАЛЬНИМ ОПИСОМ ЛІВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ 1766 р. <i>Кисляк Ростислав, Коваленко Оксана</i>	75
ГОРДІЇВСЬКИЙ МОГИЛЬНИК: АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ <i>Климович Владислав, Павленко Софія, Бруяко Ігор</i>	85
ІСТОРІЯ ПОЛТАВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ В КОНТЕКСТІ ІСТОРІЇ ПОЛТАВЩИНИ <i>Ковальчук Анна, Бабенко Людмила</i>	95
НЕОЯЗИЧНИЦТВО В УКРАЇНІ (КІНЕЦЬ ХХ– ПОЧАТОК ХХІ ст.) <i>Корнійчук Руслана, Діанова Наталія</i>	103
РОЛЬ ПРОТЕСТАНТСЬКИХ ДРУКАРЕНЬ У РОЗВИТКУ ОСВІТИ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У ХVІ-ХVІІ СТ. <i>Коришунів Іван, Сєкерська Олена</i>	111
ЮРІЙ ЛИПА, МИХАЙЛО ВАСИЛЬЧЕНКО, ДМИТРО БУЗЬКО: ДОЛІ УЧАСНИКІВ ОДЕСЬКОГО ЛІТЕРАТУРНОГО ГУРТКА <i>Кучеренко Світлана</i>	120
ПРОБЛЕМА УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ У США <i>Ліверук Валерія, Плаксивий Павло, Савченко Вітор</i>	128
АРХЕОЛОГІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ТА ІСТОРІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕЧЕРИ ІЛЛІНКА <i>Лукинюк Максим, Сєкерська Олена</i>	135
ФРАНЦУЗЬКА ГРОМАДА В ОДЕСІ У ДОРЕФОРМЕННИЙ ПЕРІОД <i>Малога Олексій, Діанова Наталія</i>	143
ФЕНОМЕН УКРАЇНСЬКОГО ТЕАТРУ В ОДЕСІ: ПОШУК НОВИХ РЕАЛІЙ 1925-1929 РР. <i>Матієнко Олена, Савченко Віктор</i>	152

Засоба Катерина, здобувачка першого рівня вищої освіти спеціальності 014 Середня освіта (Історія)

Водько Владислав, доктор філософії, асистент кафедри історії України
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

м. Одеса

УДК 655.54(477.74-25)“19/21”12:46

ІСТОРІЯ «ТИПОГРАФІЯ ЮХИМА ІВАНОВИЧА ФЕСЕНКА»

Анотація. Стаття присвячена історії типографії Юхима Фесенка в Одесі (друга половина XIX — початок XX ст.), її внеску у розвиток українського книговидання та участі в національному русі. Друкарня розглядається як важливий культурний осередок, що сприяв поширенню української літератури в Україні та за її межами. Окрему увагу приділено сучасному стану будівлі, яка, незважаючи на історико-культурну цінність, була зруйнована у 2021 році.

Ключові слова: Типографія Фесенка, Одеса, українська література, зруйнована будівля.

Щорічно в Україні втрачається понад 10 тисяч об'єктів історико-культурної спадщини. Основними причинами цього є фізичне старіння споруд, неналежний догляд, обмежене фінансування на реставраційні роботи, стихійні лиха. Особливої уваги потребують пам'ятки, розташовані в малих населених пунктах, які часто залишаються поза зоною фахового контролю.

У цьому контексті заслуговує на окрему увагу друкарня Юхима Івановича Фесенка — важливий об'єкт індустріальної та культурної спадщини Одеси. Народившись у 1850 році в Чернігівській області, Фесенко здобув професійний досвід у

типолітографії Петра Францова в Одесі. За підтримки Францова він відкрив власну друкарню 15 грудня 1883 року на Грецькій вулиці [1, С. 421 - 423].

Друкарня швидко здобула популярність, що зумовило її розширення: у 1893 році архітектор Лев Прокопович провів реконструкцію будівлі, а в 1899 році Олександр Бернардацці надбудував третій поверх. Архітектурне оформлення споруди поєднувало елементи російсько-візантійського стилю з мотивами наришкінського бароко. Особливу увагу привертає декоративне оформлення фасаду, використання алмазного русту, чавунних колон та вишуканих металевих балясин [2, с. 138-139].

Типографія була повністю пристосована до виробничих потреб: у ній облаштували зали для набору, виготовлення кліше, склади та господарське подвір'я. Юхим Фесенко також запровадив соціальні інновації — восьмигодинний робочий день, медичну допомогу та організований відпочинок для працівників [3, с. 137.]. Особливе місце у видавничій діяльності друкарні посідали українські літературні твори. Тут друкувалися тексти Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, І. Нечуя-Левицького, П. Куліша, М. Коцюбинського тощо. У 1888 році в типографії вперше в Одесі окремим накладом вийшла друком поема «Катерина», а в 1885 році — збірка «Нива». Окремим напрямом роботи друкарні було виготовлення освітніх видань [1, с. 425 - 430].

Фесенко відзначався й експериментами у видавничій справі. У його друкарні масово випускалися лубочні картини та листівки, зокрема народні пісні з нотами, ілюстровані відомим художником Амвросієм Ждахою. Крім того, тут друкувалися ікони та образки, які були доступні для широкого загалу.

У 1893 році Ю. І. Фесенка було визнано одним із провідних типографів Півдня Російської імперії. Заснована ним друкарня здобула широку відомість як у межах імперії, так і за її межами. На Всесвітній виставці в Мілані 1897 року підприємство отримало першу премію за представлені літографії, а загалом було відзначене чотирма медалями на міжнародних виставках. Типографія вирізнялася високим рівнем технічного оснащення, яке власник разом із синами систематично оновлював, закупаючи

обладнання в Європі. У 1907 році Фесенко отримав звання почесного спадкового громадянина Одеси.

Він також виявляв соціальну відповідальність, створюючи гідні умови праці, надаючи працівникам матеріальну підтримку та організовуючи для них відпочинок. У 1918 році тут надрукували серію книг для навчання української мови та літератури, зокрема «Українську граматику» та «Рідну мову» С. Любича. Також саме у друкарні Фесенка вперше в Україні з'явилися зошити в лінію [4, с. 7-20].

У 1918 році друкарня Юхима Фесенка отримала офіційне державне замовлення на виготовлення перших паперових банкнот Української Народної Республіки — карбованців. До обігу були введені купюри номіналом 100, 250 та 1000 карбованців, що відзначалися високим поліграфічним рівнем та оригінальним художнім оформленням. Розробкою дизайну займалися провідні українські художники-графіки, зокрема Георгій Нарбут — автор перших українських гербів, банкнот та поштових марок.

Банкноти, надруковані у друкарні Фесенка, виготовлялися на високоякісному папері з водяними знаками, що істотно ускладнювало їх фальсифікацію. Їхнє оформлення включало елементи національної символіки, а номінальна вартість зазначалася як українською, так і російською мовами [4, с. 7-20]. Однак унаслідок політичної нестабільності та наступу більшовицьких військ випуск карбованців тривав недовго. Друкарня змушена була припинити свою діяльність, а частина вже виготовлених банкнот так і не була введена в обіг. Незважаючи на це, проєкт набув вагомого значення в контексті становлення національної грошової системи, а самі карбованці Фесенка нині розглядаються як цінні історичні артефакти та предмети нумізматичного зацікавлення.

Окрему сторінку в історії друкарні становить виготовлення доступних за ціною ікон, що вперше були реалізовані саме завдяки ініціативі Юхима Фесенка. Такі малі ікони набули широкого поширення серед вірян і дотепер зберігаються в приватних оселях, монастирях та храмах. Згодом у їхньому оформленні відбулися певні зміни, зокрема у написах, однак іконопис залишався

невід'ємною складовою видавничої діяльності поряд з випуском книжкової продукції.

Після націоналізації типографії Фесенка у 1920 році він залишився директором завдяки своєму досвіду, хоча радянська влада не підтримувала українське книговидання. Останні роки він працював над мемуарами, але не встиг їх завершити. Фесенко помер у 1926 році, залишивши велику культурну спадщину. Його типографія проіснувала до кінця XX століття.

У 2004 році об'єкт нерухомості, відомий як будівля колишньої друкарні Ю. І. Фесенка, перейшов у приватну власність ТОВ «Одеса-Сіті». Попри безсумнівну архітектурну й історико-культурну цінність об'єкта, 20 червня 2008 року типографія втратила охоронний статус, була зумовлена формальним невідповідністю об'єкта встановленим критеріям збереження пам'яток, а також відсутністю перевірки реконструкційного проєкту на відповідність чинним нормативам охорони культурної спадщини. Як наслідок, споруда втратила статус пам'ятки місцевого значення, що суттєво ускладнило її правовий захист та сприяло подальшій загрозі забудови й знищення [5,6].

Упродовж 2020–2021 років в Одесі активізувався суспільний спротив планам знесення історичної будівлі та зведення на її місці багатоповерхового житлового комплексу з підземним паркінгом. Проєкт забудови передбачав збереження лише фасадної частини споруди, що суперечило принципам охорони автентичності архітектурної спадщини. Міністерство культури та інформаційної політики України видало припис про заборону будівельних робіт, однак цей припис був оскаржений у судовому порядку. Паралельно громадські активісти ініціювали петиції та інформаційні кампанії, спрямовані на поновлення охоронного статусу об'єкта [6].

Попри спротив громадськості, у серпні 2021 року розпочалися роботи зі знесення будівлі, які супроводжувалися протестами місцевих мешканців і активістів. За повідомленнями ЗМІ та спостерігачів, правоохоронні органи неодноразово ігнорували звернення протестувальників, а в окремих випадках — забезпечували охорону забудовника [8].

Згідно з даними на 2025 рік, історична будівля типографії Фесенка повністю демонтована. На її місці вже споруджено сучасний житловий комплекс. Такий розвиток подій викликав значний суспільний резонанс та критику з боку фахівців у сфері охорони культурної спадщини, архітекторів, істориків та широкої громадськості. Втрату об'єкта культурної пам'яті, який мав не лише архітектурну, а й соціально-історичну цінність, розглядають як приклад системної кризи в механізмах охорони й управління історико-культурною спадщиною в Україні [6,7].

Цей випадок є показовим прикладом суперечностей між економічними інтересами забудовників і потребами у збереженні національної культурної спадщини. Він також свідчить про неефективність чинного механізму охорони пам'яток, зокрема на етапі досудового врегулювання і судового захисту. На фоні закликів Ради національної безпеки і оборони України до ревізії об'єктів культурної спадщини, ситуація з типографією Фесенка засвідчує нагальну потребу у реформуванні підходів до збереження історичного середовища.

Ситуація з типографією Фесенка в Одесі на 2025 рік залишається тривожною. Будівля, яка колись мала статус пам'ятки архітектури місцевого значення, втратила цей статус у 2008 році. Однак у 2021 році типографія Фасенка була зруйнована. Це рішення викликало обурення у одеситів, адже знищення такої споруди означає втрату унікальної частини історії. Разом з будівлею було втрачено важливий свідок епохи, який міг би служити джерелом знань, натхнення та пам'яті для майбутніх поколінь. Руйнування типографії стало ще одним прикладом того, як легко може зникнути матеріальна культура без належної охорони та поваги до минулого.

Список використаних джерел

1. Вінцковський Т. С., Музичко О. Є., Хмарський В. М. [та ін.] Чорноморська хвиля Української революції: провідники національного руху в Одесі у 1917–1920 рр.: монографія / відп. ред. В. М. Хмарський. – Одеса : ТЕС, 2010. – 584 с.

2. Закіпна Г. В. Перший український друкар Одеси [Електронний ресурс] // Дім князя Гагаріна : зб. наук. ст. і публ. - 2004. - Вип. 3, ч. 1. - С. 131-147.
3. Закіпна Г. В. Перший український друкар Одеси [Електронний ресурс] // Дім князя Гагаріна : зб. наук. ст. і публ. - 2004. - Вип. 3, ч. 1. - С. 131-147.
4. Закіпна Г. В. Перший український друкар Одеси [Електронний ресурс] // Дім князя Гагаріна : зб. наук. ст. і публ. - 2004. - Вип. 3, ч. 1. - С. 131-147.
5. Типографія Фесенка: чи вдасться громадянському суспільству в Одесі зупинити систематичне знищення пам'яток архітектури в історичному ареалі [Електронний ресурс] // Depo.ua. – 2021. – 10 червня. — Режим доступу:<https://odesa.depo.ua/ukr/odesa/tipografiya-fesenka-chi-vdastsya-gromadyanskomu-suspilstvu-v-odesi-zupiniti-sistematichne-znishchennya-pamyatok-arkhitekturi-v-istorichnomu-areali-202106101331159>
6. В Одесі зносять старовинну друкарню Фесенка [Електронний ресурс] // Локальна історія. – 2021. – 5 серпня. – Режим доступу: [https://localhistory.org.ua/news/v-odesi-znosiat](https://localhistory.org.ua/news/v-odesi-znosiat-starovinnu-drukarniu-fesenka/)
7. В Одесі почали зносити друкарню Фесенка: містяни намагаються завадити забудовнику [Електронний ресурс] // Суспільне Одеса. – 2021. – 3 серпня. – Режим доступу: <https://suspilne.media/amp/odesa/152649-v-odesi-pocali-znositi-drukarnu-fesenka/>
8. Типографія Фесенка більше не існує [Електронний ресурс] // Одеське життя. – 2021. – 8 вересня. – Режим доступу: <https://odessa-life.od.ua/article/tipografii-fesenko-bolshe-net/amp>

Kateryna Zasoba, a first-level of higher education student, majoring in 014 Secondary Education (History)

Vladyslav Vodko, PhD, Assistant of the
Department of History of Ukraine
South Ukrainian National Pedagogical
University named after K. D. Ushynsky
Odesa

HISTORY OF THE TYPOGRAPHY OF YUKHYM IVANOVYCH FESENKO

Abstract. *The article is devoted to the history of the printing house of Yukhym Fesenko in Odessa (the second half of the 19th - early 20th centuries), its contribution to the development of Ukrainian book publishing and participation in the national movement. The printing house is considered an important cultural center that contributed to the spread of Ukrainian literature in Ukraine and beyond. Special attention is paid to the current state of the building, which, despite its historical and cultural value, was destroyed in 2021.*

Key words: *Odesa, typography, Ukrainian literature, destroyed building.*

Електронне наукове видання

Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень: збірка наукових праць / за ред. О. П. Сєкерської. Одеса, 2025. 250 с.

Збірка наукових праць присвячена важливим проблемам сучасної історичної науки, які стосуються сучасних трендів досліджень історії та археології України. До неї увійшли публікації молодих вчених, аспірантів та здобувачів освіти, оприлюднені на I Всеукраїнській науково-практичній конференції **«Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень»**, яка відбулася **29 квітня 2025 року** у ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського».

Видання розраховане на вчених-істориків, викладачів, студентів і усіх, хто цікавиться історією та культурою України.

Матеріали подано в авторській редакції

Макетування: Яковлєва Д. Є.

Дизайн обкладинки: Засоба К. І.